

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ КУРСАНТІВ ВІЙСЬКОВОГО ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті йдеться про необхідність застосування інноваційних підходів до вивчення іноземної мови у військових закладах вищої освіти, що спрямовані на розвиток професійно значущих якостей майбутнього військового фахівця. Доведено, що вивчення іноземної мови сприяє розвитку критичного мислення сучасного курсанта, оскільки дає можливість працювати з великою кількістю інформації, сприяє її раціональній обробці, дає можливість опрацювати інваріантні вирішення проблем. З'ясовано, що знання іноземної мови дає змогу не лише орієнтуватися в додаткових джерелах інформації, щоб знаходити шляхи вирішення найбільш складних оперативних і стратегічних завдань, а й висувати нові гіпотези та творчі ідеї. У процесі вивчення іноземної мови формуються такі прийоми мислення, як абстрагування, аналіз і синтез, аналіз через синтез, узагальнення тощо. Це дає змогу курсантам пізнавати інформацію, яка недоступна безпосередньому сприйняттю, спираючись при цьому на мінімум фактів.

Ключові слова: курсант, іноземна мова, критичне мислення, інновація, комунікація, стратегія, військовий фахівець, процес.

На сучасному етапі реформування військової галузі України виникла необхідність не лише оновити технічне оснащення, а й удосконалити систему підготовки військових фахівців. Варто урізноманітнити підходи до формування провідних компетентностей, серед яких важливе місце посідає комунікативна. Саме вона дає змогу реалізувати і професійний, і особистісний потенціал військового фахівця. Як правило, комунікативна компетентність формується в процесі вивчення дисциплін гуманітарного циклу, однак найбільш інтенсивно – у процесі вивчення державної та іноземних мов, оскільки глибоке вивчення лінгвістичного матеріалу відкриває широкі перспективи для розвитку різноманітних пізнавальних інтересів і критичного мислення. Критичне мислення за таких обставин виступає як сформована якість, що дає можливість швидкого й ефективного вирішення нестандартних завдань. Як зазначає В. Чебан, у процесі навчання важливо здійснювати систематичне тренування розумових, психічних і фізичних сил курсантів військових закладів вищої освіти, причому з максимальною напругою, оскільки критичний підхід військовослужбовця до одержуваної в бойових умовах інформації, особливо щодо позиції супротивника, всебічна перевірка різних варіантів дії є обов'язковими компонентами військової діяльності [9, с. 46]. Викладене зумовлює актуальність обраної теми.

Сьогодні значно зросла потреба в наукових дослідженнях, що пов'язані з питаннями підготовки військових фахівців. Вітчизняна військова галузь накопичила чималий досвід із цієї проблематики, про що свідчать наукові праці А. Балаховського, І. Бежана, В. Вдовюка, П. Корчемного, М. Нещадима, М. Рудного, В. Ткаченка, В. Ягупова. Як свідчить аналіз наукової літератури, сучасні науковці приділяють значну увагу дослідженню критичного мислення (Б. Бадмаєв, В. Дротюк, О. Марченко, В. Чебан). Вивчаючи проблему формування військового інтелегента, В. Міщенко зазначає, що сучасний світ став ще складнішим, біполярність соціальних систем змінилася багатовекторністю різних політичних сил, протистояння існуючих ідеологій вилилося в соціокультурну протидію цивілізацій, заснованих на різних філософських і релігійних цінностях, різних рівнях економіки та життя. Сучасна війна (у реальному чи віртуальному вимірі) – це “битва інтелектів”. Тому вчений вважає, що майбутнім військовим фахівцям необхідно надавати допомогу не лише в опануванні системи відповідних знань, умінь і навичок, а й у систематизації та класифікації цих знань, у згортанні й розгортанні інформації. Як підкреслює науковець, життя постійно вимагає реалізації креативної педагогіки: продовжуючи практику традиційних навчальних прийомів, необхідно більш активно застосовувати проблемно-логічні завдання, методи конвергентного й дивергентного мислення, діалектичну та синергетичну технології, ігрові інтелектуальні методики тощо [5].

О. Марченко вивчала питання формування критичного мислення курсантів у процесі вивчення дисциплін фізико-математичного циклу. Однак потенційні можливості складного процесу оволодіння іноземною мовою та вплив лінгвістичних знань на креативність вирішення професійних завдань майбутніх фахівців військової галузі досліджено недостатньо.

Мета статті – розкрити шляхи формування критичного мислення курсантів військового закладу вищої освіти (далі – ЗВО) у процесі вивчення іноземної мови.

Вивчення іноземної мови є складником усебічного розвитку особистості військовослужбовця, підготовки його до життя та військово-професійної діяльності. На думку В. Ягупова, розумове виховання військовослужбовців передбачає вирішення таких проблем: накопичення загальних і військово-професійних знань; розвиток мислення загалом та різних його видів (діалектичного, логічного, абстрактного, алгоритмічного, технічного, творчого, системного, критичного); формування культури розумової праці, а саме спеціальних умінь (читати мапу, електричну схему тощо), здатності раціональної організації режиму розумової праці, спроможності виконувати роботу точно й акуратно, зосереджено та уважно працювати в екстремальних

умовах, долати труднощі військової служби; розвиток різних видів пам'яті; формування вмінь вести само-спостереження, контролювати себе, переносити знання в інші умови тощо [1].

Низка науковців звертають увагу на необхідність формування в курсантів у процесі навчання такого складу мислення, таких прийомів розумової діяльності, які дають офіцерові можливість усебічно вивчати індивідуальні особливості підлеглих, уміло розбиратися в проблемній ситуації, швидко вибирати необхідні засоби й методи вирішення конфлікту, бойового завдання тощо. Крім того, опанування та бойове застосування новітньої бойової техніки і зброї з елементами роботизації й комп'ютеризації потребує від особового складу високого інтелектуального рівня [7]. Іноземна мова дає можливість постійного підвищення професійного рівня з оперттям на міжнародний досвід. Крім того, останнім часом значно зросли інформаційні потоки, що загострило проблеми, пов'язані з інтенсифікацією навчання курсантів військових ЗВО.

Уміння зробити всебічний аналіз причин тих чи інших подій, виділити головне, закономірне, абстрагуючись від випадкового, тимчасового, вимагає певної культури мислення майбутнього військового фахівця, свідомого розвитку його розумових здібностей. Курсанти, які сьогодні проходять професійну підготовку у військовому ЗВО, завтра, можливо, братимуть участь у несенні чергування в бойових або наближених до них умовах, коли виникнення екстремальних нетипових ситуацій вимагає від фахівця негайного прийняття рішення. Цей факт актуалізує особливі вимоги до інтелекту військовослужбовця, розвитку "здатності до максимальної продуктивності розуму в умовах максимальної небезпеки", а також приймати "непопулярні" рішення та брати на себе відповідальність за них (Б. Ломов, В. Міщенко, М. Смольсон, Б. Теплов).

Знання іноземної мови не лише дає змогу орієнтуватися в додаткових джерелах інформації, щоб знаходити шляхи вирішення найбільш складних оперативних і стратегічних завдань, а й допомагає висувати нові гіпотези та творчі ідеї. Майбутній офіцер зобов'язаний володіти такими прийомами мислення, як абстрагування, аналіз і синтез, аналіз через синтез, узагальнення тощо. Професія потребує від сучасного військового фахівця здатності пізнавати інформацію, яка недоступна безпосередньому сприйняттю, спираючись при цьому на мінімум фактів. Особливого значення в цьому процесі набуває розумова навичка цілеспрямування діяльності та випередження ходу подій, визначення шляхів досягнення поставлених цілей, планування дій під час розв'язання бойових завдань, а також готовність до максимально продуктивної розумової праці в умовах надзвичайної небезпеки і великих навантажень [2, с. 49].

Особливістю військової фахової діяльності є наявність ситуацій, коли необхідно прийняти правильне рішення за короткий термін, причому в умовах часткової або повної невизначеності. Тому суттєвою характеристикою офіцера є його спроможність володіти такою ситуацією, яка потребує від військового спеціаліста великої інтелектуальної напруги. Кожна припущена військовим спеціалістом помилка ускладнюється можливістю використання її супротивником, унаслідок чого її негативні наслідки багаторазово збільшуються. У зв'язку із цим здатність до передбачення, прогнозування є необхідним елементом професійної діяльності військовослужбовця. Науковцями Б. Ананьєвим та Ю. Кулюткіним, які аналізували структуру розв'язування проблемних завдань, встановлено, що різний характер прийняття людиною рішення визначається тим, як співвідносяться між собою антиципаційна (когнітивна) та регуляторна (контрольна) складові частини акту розв'язання завдання. Саме в процесі вивчення іноземної мови когнітивний і контрольний складники акту розв'язання мовленнєвого завдання корелюють якнайбільше, що дає змогу формувати та розвивати навичку критичного мислення. У процесі роботи нами встановлено, що курсанти з несформованими навичками критичного мислення приймають імпульсивні рішення або рішення з ризиком. Урівноважені рішення свідчать про те, що людина не просто володіє іноземною мовою на рівні розуміння, а має такі знання, які дають змогу забезпечити її здатність до адекватної критичної оцінки умов завдання.

Із цією метою до програм вивчення курсу іноземної мови внесено теми, які безпосередньо дадуть змогу курсантам на основі знань іноземної мови розв'язувати військові завдання. Завдання на геополітичну характеристику країн і регіонів, аналіз відмінностей у побудові лінгвістичних текстів, навички точного перекладу дають змогу майбутнім фахівцям військової галузі краще орієнтуватися у вирішенні питань стратегії й тактики ведення бойових дій. При цьому варто зазначити, що сприйняття ризику є важливою поведінковою характеристикою військовослужбовця. Так, військовослужбовці, які схильні до ризику, менше часу витрачають на прийняття рішень і готові приймати якісні рішення з меншою кількістю інформації. Догматизм є характерною рисою індивідів з обмеженим світоглядом, які сприймають оточення як зосередження погроз, посиляються на авторитети як на абсолют і через це агресивно ставляться до товаришів по службі, виявляючи авторитарні риси характеру. Догматики не схильні до пошуку значного обсягу інформації, досить швидко в ухваленні рішення, проте при цьому демонструють високий рівень упевненості в правильності й слушності прийнятих рішень. Саме заняття з іноземної мови не лише дають змогу виявити рівні засвоєння лінгвістичних знань, а й реально показують можливість швидкого реагування на будь-яку іншомовну інформацію, яка в процесі військових дій може стати вирішальним фактором.

Критичність мислення військовослужбовця сприймається вченими також як комплексне усвідомлення явища, що пізнається, та виявляється в спроможності розкласти його на частини й інтегрувати, синтезувати висновки про предмет, що вивчається. Військовослужбовці з високою комплексністю усвідомлення виявляють спроможність до опрацювання інформації, розглядають значну кількість альтернатив і приймають більш адекватне рішення, ніж військові спеціалісти з низькою комплексністю усвідомлення. Зазначається,

що командири з високою комплексністю усвідомлення в критичних ситуаціях краще справляються зі своїми обов'язками, начальники цього типу більш схильні до широких контактів із підлеглими, а також прагнуть до використання різноманітних ресурсів під час розв'язання завдань [4, с. 35].

Критичність мислення як невідмінна передумова професійного становлення військових спеціалістів відображається в розроблених психограмах і професіограмах для військових спеціальностей (професій, штатних посад тощо). У цих документах звертається увага насамперед на формування в майбутніх військових професіоналів таких умінь:

- виділяти в наявній інформації істотні, головні моменти, необхідні для розв'язання проблеми;
- діяти нешаблонно, швидко приймати рішення в обставинах, що змінюються, бачити декілька можливих шляхів розв'язання проблеми та обмірковувати, вибрати найбільш ефективний із них, розглядати проблему з декількох різних позицій;
- мати незалежні й самостійні судження;
- робити висновки із суперечливої інформації, проводити аргументований критичний аналіз подій, явищ, вчинків;
- брати на себе відповідальність за ухвалені рішення та дії;
- правильно оцінювати оточуючих людей, виявляти їхні сильні й слабкі сторони [3; 6; 8].

Процес вивчення іноземної мови формує такі вміння комплексно, а саме під час засвоєння лексичного та граматичного складу мови, складання діалогів, аудіювання текстів, обговорення почутої інформації, доцільного вибору необхідних мовних засобів.

Висновки. Отже, зазначене дає підстави стверджувати, що критичність мислення курсантів військових ЗВО виявляється в наявності знань про сутність критичного мислення та його важливість у системі професійної підготовки; у прагненні до вдосконалення інтелектуального потенціалу, що виражається в усвідомленні й регуляції перебігу мисленнєвого процесу та прогнозуванні його результатів; у знаходженні й позбавленні помилок у навчальній і майбутній професійній діяльності. Вивчення ж іноземної мови спрямоване на підготовку військового фахівця, здатного виконувати завдання організаційно-управлінського характеру. За таких умов іноземна мова в процесі формування критичного мислення виступає і метою, і засобом навчання.

Використана література:

1. Військове виховання: історія, теорія та методика : навчальний посібник / за ред. В. Ягупова. – Київ. : Graphic&Design, 2002. – 560 с.
2. Ефремов И. Авторитет военачальника как социальное явление / И. Ефремов // Военная мысль. – 2004. – № 10. – С. 48–55.
3. Лебедева С. Психологічне забезпечення професійної та функціональної надійності фахівців снайперських груп спеціальних підрозділів МВС України : [монографія] / С. Лебедева, О. Тимченко. – Харків : ХНАДУ, 2005. – 326 с.
4. Марченко О. Педагогічні умови формування критичного мислення курсантів у процесі навчання у вищих військових навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / О. Марченко ; Харківський нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Харків, 2005. – 251 с.
5. Міщенко В. Формування інтелекту військового спеціаліста на засадах педагогічної творчості / В. Міщенко // Основні напрямки виховання військової інтелігенції у сучасних умовах : матер. наук.-практ. конф. вищих навч. закладів м. Харкова (м. Харків, 22–23 листопада 2001 р.). – Харків : Харківський військовий ун-т, 2002. – С. 150–152.
6. Пасічник В. Психологічні особливості ефективної управлінської діяльності керівників груп авіаційних фахівців : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09 / В. Пасічник ; Харківський військовий ун-т. – Харків, 2004. – 20 с.
7. Буланова-Топоркова М. Педагогіка і психологія вищої школи : [учеб. пособие для студ. и аспирантов вузов] / М. Буланова-Топоркова, А. Духавнева, Л. Столяренко и др. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2002. – 543 с.
8. Розробка професіограм та виявлення професійно-важливих якостей для військових спеціальностей (професій, штатних посад) : [метод. рекомендації] / [Ю. Стасєв, В. Белімов, М. Грушенко та ін.] ; за ред. Ю. Стасєва. – Харків : Контур, 2006. – 24 с.
9. Чебан В. Военное образование: бюрократический и государственный подходы / В. Чебан // Военная мысль. – 2004. – № 1. – С. 44–47.

References:

1. Viys'kove vykhovannya: istoriya, teoriya ta metodyka: navchal'nyy posibnyk (2002). [Military education: history, theory and methodology: textbook] / Za red. V. Yahupova. – Kyiv : Graphic&Design, 2002. – 560 s.
2. Efremov Y. (2004). Avtorytet voenachal'nyka kak sotsyal'noe yavlenye [The authority of the warlord as a social phenomenon] // Voennaya mysl'. – 2004. – № 10. – S. 48–55.
3. Lyebedyeva S., Tymchenko O. (2005) Psykholohichne zabezpechennya profesiyanoi ta funktsional'noi nadiynosti fakhivtsiv snaypers'kykh hrup spetsial'nykh pidrozdiliv MVS Ukrayiny: monohrafiya [Psychological support of professional and functional reliability of specialists of sniper groups of special units of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: monograph]. – Kharkiv : KHNADU, 2005. 326 s.
4. Marchenko O. (2005) Pedahohichni umovy formuvannya krytychnoho myslennya kursantiv u protsesi navchannya u vyshchyykh viys'kovyykh navchal'nykh zakladakh : dys. ... kand. ped. nauk [Pedagogical conditions of formation of critical thinking of students in the process of studying at higher military educational institutions] : 13.00.04 / Khark. nats. ped. un-t imeni H. S. Skovorody. – Kharkiv, 2005. – 251 s.
5. Mishchenko V. (2002) Formuvannya intelektu viys'kovoho spetsialista na zasadakh pedahohichnoyi tvorchosti [Formation of intelligence of a military specialist on the basis of pedagogical creativity]. // Osnovni napryamky vykhovannya viys'kovoyi intelihentsiyi u suchasnykh umovakh: materialy nauk.-prakt. konf. vyshchyykh navch. zakladiv m. Kharkova, (Kharkiv, 22–23 lystop. 2001 r.). Kharkiv. – Khark. viys'k. un-t. – 2002. – S. 150–152.

6. Pasichnyk V. (2004) *Psykholohichni osoblyvosti efektyvnoyi upravlins'koyi diyal'nosti kerivnykiv hrup aviatsiynykh fakhivtsiv* [Psychological peculiarities of effective management of the leaders of groups of aviation specialists] : avtoref. dys. ... kand. psykhn. nauk: 19.00.09 / Khark. viys'k. un-t. – Kharkiv, 2004. – 20 s.
7. Pedahohyka y psykholohyya vysshey shkoly: ucheb. posobyе (dlya studentov y aspyrantov vuzov) (2002) [Pedagogy and psychology of higher education: study. allowance (for students and post-graduate students of high schools)] / M. Bulanova-Toporkova, A. Dukhavneva, L. Stolyarenko y dr.). Rostov-na-Donu: Fenyks, 2002. – 543 s.
8. Rozrobka profesiohram ta vyyavlennya profesiyno-vazhlyvykh yakostey dlya viys'kovykh spetsial'nostey (profesiy, shtatnykh posad): metod. rek. (2006) [Development of professioniograms and revealing of professional qualities for military specialties (professions, staff positions): methodical recommendations] / Stasyev Yu., Byelimov V., Hrushenko M. ta in. ; za red. Yu. Stasyeva. – Kharkiv : Kontur, 2006. – 24 s.
9. Cheban V. (2004) *Voенное образование: byurokratichesky y hosudarstvennyy podkhody* [Military education: bureaucratic and state approaches] // *Voennaya mysl'*. – 2004. – № 1. – S. 44–47.

Березнева И. Н. Особенности формирования критического мышления курсантов военного учреждения высшего образования в процессе изучения иностранного языка

В статье говорится о необходимости применения инновационных подходов к изучению иностранного языка в военных учреждениях высшего образования, направленных на развитие профессионально значимых качеств будущего военного специалиста. Доказано, что изучение иностранного языка способствует развитию критического мышления современного курсанта, поскольку дает возможность работать с большим количеством информации, способствует ее рациональной обработке, позволяет обрабатывать инвариантные решения проблем. Выяснено, что знание иностранного языка позволяет не только ориентироваться в дополнительных источниках информации, чтобы находить пути решения наиболее сложных оперативных и стратегических задач, но и выдвигать новые гипотезы и творческие идеи. В процессе изучения иностранного языка формируются такие приемы мышления, как абстрагирование, анализ и синтез, анализ через синтез, обобщение и другие. Это позволяет курсантам познавать информацию, которая недоступна непосредственному восприятию, опираясь при этом на минимум фактов.

Ключевые слова: курсант, иностранный язык, критическое мышление, инновация, коммуникация, стратегия, военный специалист, процесс.

Berezneva I. M. Peculiarities of formation of critical thought of the cadets of the military institution in the process of learning a foreign language

The article deals with the necessity of applying innovative approaches to the study of a foreign language in military institutions of higher education, aimed at the development of professionally significant qualities of a future military specialist. It is proved that the study of a foreign language contributes to the development of critical thinking of a modern cadet, and gives the opportunity to work with a large amount of information, promotes its rational processing, allows to work out invariant solutions of problems. It is found out that the knowledge of a foreign language not only allows us to orientate ourselves in additional sources of information in order to find ways to solve the most complex operational and strategic problems, but also helps to put forward new hypotheses and creative ideas. In the process of learning a foreign language, such thinking techniques as abstraction, analysis and synthesis, analysis through synthesis, generalization, etc. are formed. This allows cadets to learn information that is inaccessible to immediate perception, while relying on a minimum.

Key words: cadet, foreign language, critical thinking, innovation, communication, strategy, military specialist, process.